

גיל הפרישה בסנהדרין ובדיינים*

ראשי פרקים

- א. אין מעמידין בסנהדרין זקן מופלג בשנים
- ב. האם ניתן להדיח בגין זיקנה
- ג. האם תופס כאן הכלל מעלין בקודש ואין מורידין
- ד. כשאין גדולים כמותו ממנים אף זקן
- ה. לדיני ממונות ממנים זקן אף לכתחילה
- ו. כשנחלש מאד מורידין אותו

א. אין מעמידין בסנהדרין זקן מופלג בשנים

הרמב"ם בהל' סנהדרין (פ"ב,ה"ג) כתב: "אין מעמידין בכל הסנהדרין לא זקן מופלג בשנים ולא סריס מפני שיש בהם אכזריות ולא מי שאין לו בנים כדי שיהא רחמן". מקור לכך: ברייתא בפ"ד דסנהדרין (דף לו, ע"ב): "אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים". וכתב הלח"מ שמ"ש הרמב"ם "זקן מופלג בשנים" הוא כדי שלא לסתור את דברי רבי יוחנן בסנהדרין (יז, ע"א) שאמר: "אין מושיבין בסנהדרין ... אלא בעלי זקנה", והרמב"ם הזכיר זאת בסמוך בהל' ו, "וצריך להשתדל ... שיהיו כולם בעלי שיבה". מדברי הלח"מ נראה ברור שהרמב"ם מפרש "בעלי זיקנה" שאמר ר' יוחנן, היינו זקנים ממש.

לע"ד נראה יותר לפרשו כמ"ש רבינו יונה בחידושו, "דלאו היינו זקנים ממש אלא לאפוקי בחורים, דכשם שאין מושיבין זקן מפני צער גידול בנים כך אין מושיבין בחורים מפני שעדין לא ידעו בצער גידול בנים". וי"ל שהרמב"ם נמי מפרש כן את דברי ר"י וס"ל שאין זה אלא לכתחילה, ואעפ"כ מפרש "זקן" האמור בברייתא הנ"ל, זקן מופלג בשנים משום דס"ל שדוקא זקן מופלג בשנים הוא דאתי למידת אכזריות, והיינו שהגיע לשיבה ממש.¹ עיין ברמב"ם בפ"ו מהל' ת"ת ה"ט וטור יו"ד סי' רמד ובב"י שם, דמופלג בזיקנה היינו בן שבעים, וי"ל שמופלג בשנים נמי היינו בן שבעים.

* מאמר זה נכלל בספרו של הרה"מ יין הטוב (ירושלים, תשל"ט) ח"ב עמ' שכד ואילך, תחת הכותרת "אם מורידין דיין שהגיע לזיקנה".

1 בנקיטת הורמנא דמרן הגהמ"ח: עיי מאירי סנהדרין (ד. פרנקפורט עמ' 55) שכתב בזה: "ושיהיו בעלי זקנה בינונית לא זקנה מופלגת". לשון זה נוטה לפי הלח"מ ברמב"ם, שזה עפ"י מ"ש ר' יוחנן בגמרא, ופירשו לענין זיקנה בינונית. וגם דברי רבינו יונה ניתנים להתפרש כך, שמ"ש "בחורים" ודאי אין הכונה לאלה שאין להם עדיין ילדים, שזה מפורש בברייתא סנהדרין (לו, ע"ב), אלא אפילו כשיש להם ילדים אלא שלא ידעו עדיין בצער גידולם, שבא ברוב השנים. וכ"נ גם ברמב"ם שאל"כ מש"כ בה"ו "בעלי שיבה" אין לו מקור מפורש. אכן כ"ז ודאי אינו אלא דין לכתחילה, וכלשון הרמב"ם בזה "וצריך להשתדל", שהרי בירושלמי א"ר אבהו בשם ר' יוחנן פחות מבן עשרים כשר לדין דיני ממונות ואינו כשר לדין. ואם זיקנה בינונית הוא לעינבא, מ"ל להזכיר בפחות מבן עשרים שאינו כשר לדין.

ב. האם ניתן להדיח בגין זיקנה

וראיתי בסי' ימעיל שמואל" להרב חיים שמואל פלורנטין, בהגהותיו על הרמב"ם (דף לו) שנסתפק אם דוקא לכתחילה אין מעמידין בסנהדרין זקן מופלג בשנים, אבל אם היה כבר יושב בסנהדרין והזקין והפליג בזיקנה אין מסלקין אותו, או דילמא ה"ה אם הזקין והפליג בזיקנה בהיותו בסנהדרין דמסלקין אותו. והניח זה בצ"ע ולימוד. ולע"ד אע"פ דהברייתא והרמב"ם נקטו בלשון דמשמע לכתחילה, הנה מהטעם שאמרו בזה, שהוא משום אכזריות וכמ"ש הרמב"ם עצמו, נראה לכאורה דה"ה אם נזדקן בהיותו בסנהדרין דמסלקין אותו, דבעינן שכל היושבים בסנהדרין יהיו רחמנים משום והצילו העדה.

ועיין בשו"ת הרשב"א (חלק ו סי' קצא) שהרב השואל נסתפק בספקו של הרב ימעיל שמואל" הנ"ל והשיב לו הרשב"א: "נ"ל דכל שהוא תלוי בסבה, כל שישנה לסבה ענין נגרר אחר הסיבה, וסבת הזיקנה האכזריות ולפיכך אין מושיבין אותו אחר שנזדקן בדין של סנהדרין שהרי נתחדשה לו הסבה הגורמת. וכן נראה לכאורה מלשון רש"י ז"ל שכתב, זקן שכבר שכח צער גידול בנים ואינו רחמני, וסריס נמי אע"פ שנסתרס עכשיו מסלקין אותו כן נ"ל. וכמו-כן כתב רבינו יונה בחידושו: "נ"ל דכשם שאין מושיבים זקן בסנהדרין, כך אם היה זקן מסלקין אותו שהרי אינו יכול לדון דיני נפשות, לפיכך אין מושיבין אותו". ומסתמות דבריהם נראה שמשגגיע לזיקנה מסלקין אותו, שלא כמ"ש הרמב"ם דדוקא זקן מופלג בשנים.

ג. האם תופס כאן הכלל מעלין בקודש ואין מורידין

אלא שבהלכות כלי המקדש (פ"ד,הכ"א) כתב הרמב"ם: "... ואין מורידין לעולם משררה שבקרב ישראל אלא אם סרח". וכ"כ בתשובה שהביא הרדב"ז (ח"ה סי' ב"א עח): "אין מורידין אדם מקדושתו, מסנהדרין גדולה ועד חזן הכנסת, אלא א"כ עבר עבירה בפרהסיא". ובפירוש המשנה סוף מנחות כתב: "מיסודי תורתנו שכל העולה במעלה ממעלות התורה אין מורידין אותו לעולם אלא בסיבה שיתחייב מחמתה להורידו, שמעלין בקודש ולא מורידין". מכאן דאם הזקין בהיותו בסנהדרין אין מורידים אותו. וכן מצאתי אח"כ שכ"כ בפשיטות ה"חסדי דוד" (בפ"ז דסנהדרין דף סו, ע"ג) ע"ד הברייתא הנ"ל וז"ל: "ופשוט דר"ל דאין מושיבין אותם לכתחלה בסנהדרין אבל כשהזקינו בסנהדרין והפליגו בזקנה אין מורידין אותם משום מעלין בקודש וא"מ וכ"כ ז"ל".

ויש לתמוה לכאורה על ר"י ורשב"א שכתבו שאם נזדקן בהיותו בסנהדרין דמורידין אותו שהרי קי"ל מעלין בקודש וא"מ. ועיין שו"ת הריב"ש סי' רעא ושו"ע יו"ד סו"ס רמה. אלא שמדברי רש"י פ"ק דהוריות (דף ד, ע"ב ד"ה "או שלא היה") דכתב, "... א"נ זקן או שאין לו בנים היה, לכך נתמנה אחר", מפורש יוצא דס"ל כמ"ש ר"י ורשב"א דגם

וע"ע במאירי להלן (עמ' 164) לענין שאין מושיבים זקן מופלג שפי' הדברים: זקן זה דוקא שאינו מוליד, שאם הוא מוליד לא שכח צער גידול בנים. ומכאן, שאין זה תלוי כ"כ כגיל, אלא בעיקר במידת חוזק הגוף ותשישותו. ומקור לזה נ' שלמד המאירי מהמשנה הוריות ד ע"ב לפי הגירסא שבש"ס זקן שאינו ראוי לבנים, ומפרש שזהו מ"ש בברייתא שאין מושיבים זקן, דהיינו זקן מופלג שאינו ראוי להוליד. ועיי' רש"י שם מש"כ בחילוקי הגירסא. אכן גירסת הרמב"ם בפיה"מ שם היא כנראה "זקן שלא ראה בנים", אך גירסא זו קשה. והגירסא בר"מ ה' שגגות אינה ברורה עיי"ש בהגהה. ועיי"ש עוד בלח"מ ומש"כ ברש"י, וע"ע להלן בדברינו. - העורך

אם הזקין בהיותו בסנהדרין דמורידין אותו. ולכאורה טעמא בעי, דהרי קי"ל מעלין בקודש וא"מ.

וסבור הייתי לומר דשינוי זה שמתהווה במהותו וטבעו של האדם בימי זקנותו, שבא למידת האכזריות, וכמו"כ הסריס ומי שאין לו בנים שבהם מידה זו שהפסול הוא בגופם, לא אמרינן מעלין בקודש וא"מ, ולא נאמר כלל זה אלא לענין חששות חיצוניים שאינם בגוף האדם. וכן ראיתי ב"שבות יעקב" (ח"א סי' כט) שכתב דבפסולי הגוף לא אמרינן מעב"ק וא"מ. ראה שם שהביא תשובת הרשב"א הנ"ל שהיתה בידו מאוצר ספרי מחותנו הגר"ד אופנהיים וכתב: "ואל תתמה ע"ז למאוס כ"כ בזקן והלא בישישים חכמה ואורך ימים תבונה, והרי הרמב"ם בהל' כה"מ כתב אין מורידין לעולם משררה שבקרב ישראל אלא אם סרח, האי כללא ל"ד דהא כהן שנולד בו מום וכן הזקן שהגיע להיות רותת ורועד וכה"ג אינו עובד שוב, אלא דכל שנולד סבה בגופו אינו בכלל זה". ויש לתמוה על "חסדי דוד" הנ"ל שכתב בפשיטות דאם הזקין בהיותו בסנהדרין דאין מורידין אותו ושכתב "וכ"כ ז"ל" ולא פירש מי הם שכתבו כן, היפך רש"י רמב"ם ר"י ורשב"א.²

2 ברש"י שם במ"ש במשנה "או זקן שאינו ראוי לבנים" כ': "קש"ל מפני מה אינו ראוי להוראה". ועי' לח"מ הנ"ל פ"ג משגגות שפי' דבריו בדוחק ואי"ל. ועי' מלא הרועים שפי' כוונתו שאין חסרון זה אלא בדי"ן. והוא עצמו כ' בתירוץ הקושיא: "כיון דבעינן כאן סנהדרין של ע"א, בעינן שיהי' ראוי לסנהדרין". כלומר שאינו ראוי לסנהדרין ולהוראה בתור סנהדרין כל שאינו ראוי לדין דיי"ן. אכן נ' שקושית רש"י היא שאם מצד שאינו ראוי לדי"ן אינו ראוי לגמרי גם להוראה א"כ למה נקט דוקא "זקן", הרי כל שאין לו בנים פסול. ע"כ מוכרח שהוא פסול מיוחד. ולא מצד מ"ש בברייתא סנהדרין (לו, ע"ב). ועי' לח"מ הנ"ל שלפי הגירסא שלפנינו ברמב"ם בהלכותיו הם באמת שני פסולים נפרדים ואו או קתני. ועי' תפא"י שפי' "זקן" מלשון חכם. אולם אין לשון המשנה מוכיח כן, שהרי כל המשנה מדברת בשהוא חכם).

והר"ח פ"י הפסול מטעם אחר: "ומשו"ה לא חזי דהא בצירא לי' מאורייתא מצות פו"ר דלא קיים". והוא טעם מחודש, שרש"י כנראה לא נהירא לי'. אכן אכתי קשה הן לרש"י הן לר"ח, עיי"ש בדבריו שפי' יפה מה שצריך הגז"ש ללמדנו שהוא גם פסול בהוראה, לא רק לדי"ן, שלמה נקט דוקא זקן ולמה לא אמרו במשנה פסול מצד אין לו בנים. וצ"ל שבזה אינו פסול להוראה, שהרי ראוי הוא גם לאיזה מדדי"ן דהיינו בדינו של מסית (סנהדרין לו, ע"ב). נמצא שאינו פסול אלא לדי"ן, ודוקא באלה מהם שיש בהם דין "והצילו העדה", וע"כ לענין הוראה תורת סנהדרין עליו. ודין אין מושיבים בסנהדרין זקן ושאיין לו בנים, הוא רק דין **לכתחילה** שלא יושיבו מכיון שדי"ן לא יוכל לדין.

ומכאן יוצא שלא יתכן לפרש כוונת רש"י במש"כ שם "א"נ זקן או שאין לו בנים היה לכך נתמנה אחר במקומו", דהיינו שזהו פסול שמחמתו אינו ראוי שוב לסנהדרין, שא"כ נמצא סותר עצמו מיני' ובי'. ובאמת גם מגוף דבריו אלה עצמם מוכח מש"כ לעיל, שהרי הוא רוצה לצייר לנו שהיו כאן ע"א מבלי המופלא וכתב שם: "ואיכא למימר נצטרך אחד מהם לצאת לדרך ומינו אחר במקומו א"נ זקן (או) שאין לו בנים היה, לכך נתמנה אחר בסנהדרין". וכוונתו ברורה שדבריו חוזרים על אחד מהסנהדרין ולא על מופלא וכלשונו "נצטרך אחד מהם", שאילו היו ממנים אחר במקום המופלא שוב אין הוא המופלא שבסנהדרין. וכן אם הי' זקן (או) שאינו ראוי לבנים שבגלל זה היה יוצא מחשבון הסנהדרין, הי' זה שבא אחריו יושב במקומו ומסתבר שיש לו בכה"ג דין המופלא (ובלח"מ הנ"ל מועתק לשון רש"י שנראה כאילו המדובר על המופלא, אבל לעני' ט"ס נפל שם, ובלא"ה מוכח שלקה בחסר ולא העתיק הלשון כמו שהוא צ"ל, כנראה באשמת המעתיקים).

ופירוש דברי רש"י כך הם, שלא הי' כאן חסרון מנין מצד שהי' כאן אחד נוסף, אם מפני שאחד הלך ונתמנה אחר ושוב חזר הקודם, א"נ שהי' אחד מהסנהדרין זקן או שאינו ראוי לבנים שבאופן זה גם ממנים אחר שיוכל לדון דיי"ן. אולם גם הקודם אינו מסולק לגמרי במה שנוגע להוראה ולש"ד, ע"כ מצד המנין אין כאן חסרון שהיו כאן ע"א מבלי המופלא. ואם נאמר שהוא פסול כללי, ולא רק לדי"ן א"כ הרי אינו במנין כלל והי' כמו גר וממזר זקן שאינו ראוי לבנים. אע"כ הללו אינם מסולקים בכל מכל מהסנהדרין אלא שאינם יושבים בדי"ן. והיינו כנ"ל אעפ"י שודאי אין מושיבים אותם לכתחילה, כשכבר היו בסנהדרין אינם

שוב ראיתי בשיוור כנה"ג או"ח בלשונות הרמב"ם (שבסוה"ס, דף קלו) שכתב דמלשון הרמב"ם הנ"ל מוכח דדוקא בתחילת העמדה אין מעמידין זקן וסריס וחשוך בנים, אבל אם בהיותו בסנהדרין נזדקן או נסתרס או מתו לו בניו אין מסלקין אותו. אולם מצא בתשובה להרשב"א כ"י, הלכות דיינים סי' יד שכתב דאפי' אם נזדקן או נסתרס בהיותו בסנהדרין מסלקין אותו. וכתב השכנה"ג שנראה דמודה הרשב"א בהושיבוהו כשהיו לו בנים ומתו דאין מסלקין אותו. ולשכנה"ג עצמו נראה שלא מיעטו אלא מי שלא היו לו בנים כלל ועיקר, אבל אם היו לו בנים ומתו מושיבין אותו לכתחילה. וסיים שאף בזקן וסריס סברת הרשב"א תמוהה, דלפי סברתו נצטרך לומר דרבן יוחנן בן זכאי והלל ושמואי ושאר הסנהדרין כשהזקינו סילקו אותם, ודוחק לומר דעד ק"כ שנה לא מיקרי זקן מופלג בשנים.

ואנא חירגא דיומא קמי יקר אורייתיה דרבינו הכנה"ג, דבריו בזה נפלאו ממני. שמ"ש דמדברי הרמב"ם מוכח שאם נזדקן בהיותו בסנהדרין אין מורידין אותו, כבר כתבתי דאע"פ שהרמב"ם נקט לשון דמשמע לכתחילה, מ"מ כיון שכתב הטעם שהוא מפני אכזריות דמשמע גם בהיותו בסנהדרין מורידין אותו, אין לדייק נגד זה מהלשון, דטעמא עיקר ואזלינן בתר טעמא. ובפרט דכן מוכח להדיא מדברי רש"י בהוריות וכ"כ ר"י והרשב"א, בודאי יש לפרש כן גם דברי הרמב"ם להשוותו עמהם ולא לעשותו חולק. ותשובת הרשב"א בכ"י שהזכיר, נראה שהיא תשובת הרשב"א שכתבתי לעיל והיא היא התשובה שהביא השבו"י הנ"ל. ונראה מה שמסיים הרשב"א "וסריס נמי אע"פ שנותרם עכשיו מסלקין אותו", ולא כתב נמי וכן אם מתו בניו, משמע ליה להכנה"ג דמודה הרשב"א במתו בניו שאין מסלקין אותו, ולדעתו הוא אף ממנים אותו לכתחילה, שלא מיעטו אלא כשלא היו לו בנים כלל ועיקר ולע"ד מלשון "מי שאין לו בנים" לא משמע כן אלא משמע אפי' שהיו לו ומתו, אין מעמידין אותו. ואם ארע לו כן בהיותו בסנהדרין מסלקין אותו וכדמוכח כן להדיא מדברי רש"י וכנ"ל. והרשב"א כיון שכתב וסריס נמי, לא הוצרך לפרש גם במתו בניו דמורידין אותו, דדין אחד להם כמו ששנויים יחד בברייתא. ואולי זה טעמו של הרמב"ם דגבי זקן וסריס כתב מפני שיש בהם אכזריות וגבי מי שאין לו בנים כתב כדי שיהא רחמן, כיון דמיירי גם בהיו לו ומתו וזה אינו אכזרי כהנך, לכן כתב כדי שיהא רחמן.

שוב בא לידי ספר "דינא דחיי" מבעל הכנה"ג וראיתי לו בעשין צז (דף קח, ע"ג) שכתב בשם "המאירי" שיש מפרשים שלכתחילה הוא שאין מושיבין זקן בסנהדרין אבל אם הושיבוהו כשהוא בחור אע"פ שהזקין דן כדרכו והולך, שמאחר שהורגל בדיני נפשות אין כאן בית מיחוש. ודבריהם צ"ע, כיון שהזקן משתנה טבעו כשמפליג בזיקנה ובא לידי מידת האכזריות, הרי מוכרח שגם הרגלו בדונו דיני נפשות ישתנה ויושפע ממידת האכזריות שקונה לו. ומ"ש הי"מ בראשית דבריהם "אם הושיבוהו כשהוא בחור", אין נראה שכוונתם "בחור" ממש אלא היינו לפני שהגיע לזיקנה. וה"דינא דחיי" שם כתב: "נראה לי שפירושו הוא שאינו זקן מופלג, שאם בחור ממש הרי אמרו אין מושיבין

מסתלקים משם, רק לאותם דינים שהם פסולים אינם יושבים. והוא באמת מטעם מעלין בקודש ואי"מ, כיון שלשאר דברים אין בהם פסול וכנ"ל.

ונלע"ד שזוהי כוונת הי"חסידי דוד" שכתב שגם אם הפליגו בזיקנה אין מורידים אותם, היינו לא לומר שיוכשרו לדון דייני שיש בהם דין "והצילו העדה", אלא לומר שנשארים בסנהדרין לענין שאר דינים שאין בהם דין "והצילו העדה". וזהו מה שמסיים "וכ"כ ז"ל", שהרי מוכח כן מרש"י והר"ח. וכן מוכיח בפשטות לשון הגמרא והרמב"ם שהמדובר על זקן ומי שאין לו בנים אי"ז אלא ענין לתחילת הושיבתם, וכמשי"כ השכנה"ג וכן לענין הוראת בי"ד הגדול, מכח הגז"ש וכנ"ל. - העורך

בסנהדרין אלא בעלי זקנה, ואפשר נמי בחור ממש וגרסי כגירסת הסמ"ג שגורס במקום בעלי זקנה בעלי עושר". ולע"ד נראה כמו שכתבתי, דהיינו שהושיבוהו לפני שהגיע לזיקנה.

להלכה נראים דברי הרוב, שמי שהזקין בהיותו בסנהדרין, או שנעשה סריס וכו' - מורידין אותו.

ד. כשאין גדולים כמותו ממנים אף זקן

מה שתמה השכנה"ג, שלפ"ז נצטרך לומר דריב"ז והלל ושמי ושאר הסנהדרין כשהזקינו סילקו אותם, לע"ד לא ידעתי מאי קושיא. דאה"נ כל מי שהיה מזדקן היו מסלקין אותו משום שנתהווה פיסול בגופו. או שהיה פורש ומסתלק מעצמו. ואפי' לפני שהזדקן יכול לפרוש מעצמו ואין בזה משום "מעלין בקודש ואין מורידין" (ראה "חקרי לב" או"ח סי' חי וכן "חקקי לב" ח"א סי' ח). אלא שהלל הזקן וריב"ז נראה שמעיקרא לא נתמנו בסנהדרין אלא לאחר שהזקינו והפליגו בזיקנה. דהכי איתא בסוף ספרי: "הלל הזקן עלה מבבל בן ארבעים שנה ושימש חכמים ארבעים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה. וריב"ז עסק בפרגמטיא ארבעים שנה ושימש חכמים ארבעים שנה ופירנס ישראל ארבעים שנה". וכן אמרו בש"ס ר"ה (לא, ע"א) על ריב"ז. הרי דבני שמונים שנה ומעלה היו כשנתמנו בסנהדרין. וי"ל משום שלא היו גדולים כמוהם מנו אותם וכמבואר בפסחים (סו) שלא היה גדול כהלל, ובני בתירא כשנוכחו שהוא גדול מהם ויתרו על נשיאותם ומינוהו נשיא עליהם.³

וכן י"ל שגם כשמינו את ריב"ז לא היה גדול כמוהו ולפיכך מינו אותו. וכעין זה כתב החיד"א בברכ"י חוה"מ (סי' ז אות ו) בשם הרשב"ץ בסי' "מגן אבות" על שמעיה ואבטליון שהם עצמם היו גרים ונתמנו לנשיא ואב"ד משום שלא היו גדולים כמוהם בישראל. ומ"ד בסוכה (כח, ע"א) ובבבא בתרא (קלד, ע"א) ששמונים תלמידים היו לו להלל, קטן שבכולם ריב"ז, י"ל שלא נשארו מאותם תלמידים עד זמן שנתמנה ריב"ז, שהרי הוא האריך ימים ואפשר נמי שהיה קטן מכולם גם בשנים. וראיתי למרן בכ"מ בהלכות ממרים (פ"ב ה"ב) שכתב דקטן שבכולן אינו ר"ל בחכמת התורה אלא בשאר חכמות, ובחכמת התורה גדול שבכולן היה. וראיה לדבר שנתמנה נשיא וראש ישיבה במקום הלל. ואם קטן שבכולן היה בחכמת התורה איך מינו אותו ולא מהתלמידים היותר גדולים ממנו. ועיין בירושלמי נדרים (סוף פ"ה) דמשם אפשר להבין כן שריב"ז היה גדול בחכמת התורה מכל חבריו תלמידי הלל.

ברם, בבבלי בשני המקומות הנ"ל קשה מאד להבין כן, ונראה משם שריב"ז היה קטן מכולן בחכמת התורה, ולא נתמנה מיד אחרי הלל אלא כמ"ש התשב"ץ (ח"א מ"י קלו) שאחר הלל נהג הנשיאות שמעון בנו, ואחרי שמעון בנו ר"ג הזקן דור שלישי להלל, והוא שתיקן כל אותן התקנות השנויות בגיטין והוא הנזכר בפ"ק דאבות אחר הלל ושמיא. ואחרי כן שמעון בנו הנזכר אחרי שם שהוא היה מעשרה הרוגי מלכות, ונשאר ר"ג השני, שהיה אז קטן, ובמקומו נהג נשיאות ריב"ז. והכי איתא בשבת (טו, ע"א): הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותם בפני הבית מאה שנה האחרונה שלפני החורבן. ויש לתמוה על הרב מהרד"פ שכתב בספרו "שושנים לדוד" על המשניות בפ"ק דאבות

³ לעני"ד במה שהוא פסול עצמי דהיינו לדי"נ כיון שאין בהם "והצילו העדה", ל"ש להכשיר משום שלא היו גדולים כמותם, כיון שסו"ס פסולים הם לדין. אכן ניתן להאמר שדי"נ באמת לא דנו, והי' מינויים בעיקר בתור מורי הוראה ומופלא שבסנהדרין. ובזה קיים שפיר סברת הגהמ"ח שאעפ"י שאין מושיבים בתחלה בסנהדרין אלא הראוי לדין כל די"נ, כאן שלא הי' גדולים שכמותם הי' מותר למנותם גם לכתחילה. - העורך

שאחר הלל נהג נשיאות ריב"ז ארבעים שנה ואח"כ חזרה הנשיאות לזרע המלוכה. ועיין מ"ש הוא עצמו ב"חסדי דוד" בפ"ח דסנהדרין (סח, ע"א).

ה. לדיני ממונות ממנים זקן אף לכתחילה

בדיני ממונות מושיבים זקן וסרים ומי שאין לו בנים, כמבואר בגמרא סנהדרין (לו, ע"א) שמנו שם בעשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות, את כל השנויים בברייתא הנ"ל שכשרים לד"מ. ובירושלמי (פ"ד ה"ז) תני ר' חייא חד עשר, ומנו שם את הסרים ואת מי שלא ראה בנים, ואילו את הזקן לא מנו שם. וכמו"כ בתוספתא לא נזכר זקן. ועיין ב"חסדי דוד" שם שכתב: "אפשר דנלמד מהנך, אבל אפשר דהך תנא אחרינא הוא ופליג בזקן דסבר דלא שייך שכחה בצער גידול בנים, ולדינא אין לנו אלא דברי הגמרא". כלומר, דברי הגמרא דילן, שהזקן כשמפליג בזיקנה נחלש זכרונו, שוכח צער גידול בנים ובה למידת האכזריות, הילכך אינו כשר לד"מ אבל כשר הוא לד"מ.

[ומכאן תמהתי מזה זמן רב על שני גדולים, על בעל הכנה"ג ועל בעל הלק"ט, שכפי הנראה כשדנו בנושאים אלו לא זכרו גמרא מפורשת זו. הכנה"ג בחו"מ (סי' ז הגה"ט אות א) כתב, שהסרים כשר לדון ולמד זאת מדברי הגהות אשרי בפי "החובל", שכתב שפצוע דכה וזכרות שפכה, אע"ג דפסולי קהל נינהו כשרים לעדות. וכתב הכנה"ג: "וה"ה דכשרים לדון דכל הכשר להעיד כשר לדון חוץ מסומא באחת מעיניו לס"ד בגמרא". ולא זכר שבגמרא הנ"ל מפורש שהסרים כשר לדון. והלק"ט (ח"א סי' פט) כתב: "שאלה, אם יש להעמיד דיין שאין לו בנים וזקן. תשובה: ההיא בסנהדרין איתמר שדין דיני נפשות, ואע"ג דיש לצדד דגם בד"מ משום דיש לך אדם שחביב עליו ממונו מנפשו, מ"מ ראינו שלא חששו רז"ל על זה שהרי מנו כמה מדות יהיו בסנהדרין, ולא נמצא שהקפידו ע"ז בממונות". ולו היה זוכר שמפורש בגמרא שזקן ומי שאין לו בנים כשרים לדון ד"מ בודאי לא היה מצדד בזה ולא היה כותב את מ"ש. וכבר העיר ע"ד הלק"ט אלו הגאון חיד"א ב"ברכי יוסף" חו"מ סי' ז וכתב שאין כאן שאלה ותשובה כי תלמוד ערוך הוא וכו'. ועיין חשק שלמה (סי' ח הגה"ט אות א) ועיין עוד מ"ש בזה בספר "יין הטוב" ח"א סי' לב. ועיין מ"ש יפה ללב ח"ד חוה"מ סי' ז אות יב, וי"ל ע"ד.]

הרי זה פשוט וברור מן האמור, שבד"מ ממנים לכתחילה זקן, ואפי' זקן מופלג בשנים ואצ"ל שאם כבר משמש כדיין שאין מורידין אותו כשמזקין ומפליג בזיקנה.

ו. כשנחלש מאד מורידין אותו

אולם בדורותינו עדים אנו שרק יחידי סגולה והם מועטים, מסוגלים להמשיך למלא תפקיד זה כדין וכשורה גם כשהגיעו לזיקנה ושיבה. ועיין "אור החיים" בפרשת "ויחיי" שכתב: "שאנו רואים כי כשיזקין האדם תתמעט הבנתו ואפי' איש חכם לא יוכל לצאת ולבוא במלחמתה של תורה, ויתמעטו הרגשותיו. הגם שאמרו רז"ל זקני תורה דעתם מתיישבת עליהם, דקדקו לומר מתיישבת לשלול דעתם של זקני ע"ה שמטרפת. ולעולם כח השכלי והתבוני יאפס". ואף לפי הגירסא "מתוספת" כתב הי"מ אבל אם עבר הרבה משנותיו דנעשה זקן מופלג א"א שלא יחלש ותחלש גם דעתו. ועיין עוד מ"ש בזה בספרו "יפה קול" דף קנב. ועיין שמו אברהם מעי' ז ערך זיקנה אות יב.⁴

4 כדאי אולי להביא בזה את דברי הרמב"ם במו"נ (ח"ג פ' נ"ד), שנראה שמפרש מאמר חז"ל כפשוטו וז"ל שם: "הכוחות הגופניים בימי הבחרות ימנעו רוב מעלות, המדות וכו' כי כל אשר יחלשו כוחות הגוף ותכבה אש התאוות יחזק השכל וירבה אורו וכו', עד שכשיבא האיש השלם בימים ויקרב למות תוסף ההשגה והיא תוספת עצומה". ואעפ"י שדבריו אמורים שם לגבי אנשי מעלה מיוחדים ע"י"ש, מ"מ יוצא מדבריו

אמנם קשה מאד לירד מן הגדולה כדאמרינן בסוף פ' בתרא דמנחות (קט, ע"ב): "... אמר רבי יהושע בן פרחיה: בתחלה כל האומר עלה לה אני כופתו ונותנו לפני הארי, עתה כל האומר לי לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין". ובירושלמי פסחים (פ"ו, ה"א): "אמר רבי יושע קבסיו: כל ימי הייתי בורח מן השררה עכשיו שנכנסתי כל מי שבא ומוציאני בקומקום הזה אני יורד לו, מה הקומקום הזה כווה ומפציעו מפחם בו, כך אני יורד לו". ובאבות דרבי נתן פ"י: "הוא היה אומר כל מי שיאמר לי קודם שאכנס לגדולה זו היכנס רוצה אני שארד עמו עד לחייו, עכשיו שנכנסתי כל מי שיאמר לי רד הימנה, רוצה אני שאפיל עליו קומקום של חמין, שהגדולה קשה היא להעלותה וכשם שקשה היא להעלותה כך קשה להורידה".

אולם כשאומרים לו רד הימנה מסיבת חולשתו, מחמת זיקנה אין בזה משום מעב"ק וא"מ ואין לו להקפיד ולמאן, דרבנן דהו קפדי לא על התואר והגדולה כשלעצמם הו קפדי אלא כוונתם לשם שמים שהיו אומרים מי יאמר שהבאים במקומנו יקדשו שם שמים בשררתם כמונו. כדברי רבי יוסי בי רבי בון על ר"י שם בירושלמי שאמר: "ח"ו דהו בעי לה, אלא דהו אמר מאן יימר לי דחורן מקדש שם שמים דכוותי". וכיון שכאמור, מי שהגיע לשיבה כחותיו הגופניים והנפשיים נחלשים, ממילא כושרו השיפוטי נפגע ע"י זה, ולא יוכל לקדש ש"ש, הרי ברור שאין לו לסרב. אדרבא ראוי שהוא יתן אל לבו כשימלאו לו שבעים שנה לפרוש מעצמו מתפקידו ובה יקדש שם שמים. כמוכן, שהציבור מחוייב לספק לו את צרכי פרנסתו בכבוד גם אחרי פרישתו מכהונתו. ועיין ב"חקרי לב" יו"ד (ח"ב סי' נב) ובשו"ת "פורת יוסף" (אלפנדר) חו"מ סי' ב.

היסוד, שהחלשת כוחות הגוף בדרך הזיקנה מחזקת השכל. ומ"ש הפסול בדיין של זקן שאינו ראוי להוליד מפני ששכח צער גידול בנים, נראה שהוא ג"כ בכיוון זה דהיינו החלשת הענינים הבאים מצד **הרגשות**, בדומה למ"ש סנהדרין (לה, ע"א) ליבא דאינשי אינשי ועי"ש רש"י. אבל הצדדים **השכליים** אינם נחלשים כלל וכלל, וזהו שאמרו דעתם מתוספת עליהם או מתיישבת עליהם. - העורך.